

dijalektika — između dogme i slobode

milorad belančić

Sartrova *Kritika dijalektičkog uma* nesumnjivo je najveći moderni pokušaj reanimacije, rekreacije dijalektičke racionalnosti koja je unutar devijantnih oblika marksizma pretrpela ozbiljnu kuru mršavljenja, ispoščavanja i dogmatizovanja. Da li je terapija uspjela? Da li su rezultati Sartrove kritike nama prihvatljivi u toj mjeri da sada mogu slobodno da budu polazna tačka nekih novih, *naših* istraživanja? Na to pitanje nije lako odgovoriti, i naročito ne sa jednim kratkim »da« ili »ne«.

Stvari nisu jasne, najpre zato što je čitava ta /kvazi-/ dijalektička scena na kojoj se javlja Sartrova kritika odavno već nastanjena smutljivim mitovima i idolima koji su, međutim, podjednako otporni, rezistentni na kritiku kao što i kritika, bar kad je Sartr u pitanju, zna da bude uporna u svom pogrebnom radu sumnje. Zato, da bismo znali šta nam je činiti sa rezultatima Sartrove kritike, mi, izgleda, moramo još jednom da se upuštamo u istraživanje već istraženog, ali ne da bismo ponovo, zajedno sa Sartrom, korak po korak, prešli onaj isti pređeni put čije nam je on zakučaste repere razbacao po stranicama svoje lisnate *Kritike dijalektičkog uma*, već da bismo sada, u jednom novom refleksivnom zahvatu, preko čak i najdubljih intencija Sartrove kritike, domašili, osvetlili njene neočekivane i, možda, neželjene, učinke upravo u tom svetu rezistentnog ideološkog sumraka.

Sartre je, naravno, bio sve drugo samo ne naivan, pa, prema tome, nije mogao da već unapred nema u vidu neke od mogućih učinaka vlastite kritike dijalektike. Reč je najpre o komunikativnoj kompetentnosti. Govoriti o dijalektici, to je, u najmanju ruku, značilo »petljati« se u probleme koje je privilegovano, ne samo u teorijskom, već i u praktičkom, delatnom smislu, zaposelo ili, ako hoćete, uzurpirao sebi *izvesan* »marksizam«. Da bi taj govor odzvanjao, bilo je potrebno da se probije kroz taj hermetični obruč. Sartre je htio da piše za druge. Ali, za to je trebalo učiniti da ga drugi čuju i slušaju. On je s pravom smatrao da, u ovom slučaju, to može da se obezbedi jedino izvesnim otvaranjem prema marksizmu, razume se, uz pretpostavku da bi to imalo za posledicu i otvaranje marksizma prema njegovoj kritici dijalektike.

Otvoravanje, to je u redu, ali — po koju cenu? Da li po cenu napuštanja svih prethodnih uverenja? Sartre je platio svoj »ceh«, ali nipošto u ravni nekakvih doktrinarnih nagodbi. Ono čemu se on otvorio bila je u stvari *stvarnost* marksizma: »teško prisustvo, na mom horizontu, radničkih masa, ogromno i tamno telo koje je *živelo* marksizma, koje ga je *praktikovalo*, i koje je iz daljine neodoljivo privlačilo malograđanske intelektualce«. Ako je uopšte moguće govoriti o nekakvoj krivici intelektualca, onda bi samo pred tom *stvarnošću* on mogao da bude kriv. Sartre je često znao da sebe ili svoje poreklo »denuncira« kao malograđansko, buržoasko... Ali on nikada nije digao ruke od svojih pređašnjih uverenja, od »egzistencijalizma«, *proglašivši ga konzervativnom ili, čak, reakcionarnom mišlju, što se, naravno, od njega često očekivalo*. Ako je bio bezrezervno odan stvarnom marksizmu, tom ogromnom i tamnom telu koje je oličavalo »narodnu pravdu«, on je u istoj mjeri bio sumnjičav i kritičan u odnosu na teorijski, doktrinarni, ideološko-politički »marksizam«. U stvari, njegov stav je bio i ostao dvosmislen. Marksizam je, s jedne strane, filozofija našeg vremena koja se ne da prevazići »jer prilike koje su je stvorile još nisu prevaziđene«. S druge strane, to je filozofija koja se *zaustavila*: »baš zato što ta filozofija hoće da promeni svet, zato što stremi postojanju-svetom filozofije«, zato što jeste i što hoće da bude *praktična*, u njoj se izvršio pravi rascep koji je bacio teoriju na jednu stranu, a praksis na drugu« /*Kritika*, st. 21/. Razume se, Sartre se potpuno svrstava na stranu *praxisa*. Da je to njegovo opredeljenje bilo iskreno svedoče nam njegova brojna angažovanja u najneposrednijoj radničkoj, klasnoj borbi. Ali, treba reći da je to svrstavanje i čitava deoba /između stvarnog i umišljenog marksizma/ imala, za Sartra, jedno strateško /idejno i kritičko/ obeležje.

Sartre ne samo što nije, u svom otvaranju ka marksizmu, izgubio ili ponižio svoju vlastitu duhovnu suverenost, suverenost tog na slobodu, na projektujuću egzistenciju usmerenog filozofskog uverenja /egzistencijalizma/, već je, pre, radikalno doveo u pitanje strategiju oficijelnog »marksizma« koji, svemu novom i pridošlom, daje sertifikat o komunikativnoj kompetentnosti tek onda kada se ono potpuno odrekne sebe, kada se bez pogovora prepusti ideološkoj heteronomiji. Pristupajući marksizmu, Sartre je, u njemu, i na njegovim rubovima, poveo takoreći »petokolonaški« rat oko sada već *dijalektičke* kompetentnosti njegovih oficijelnih diskursa. On je odmah htio da pokaže da zaustavljeni, oficijelni »marksizam« jednostavno ne raspolaže tom /dijalektičkom/ kompetentnošću: ma koliko da su njemu usta puna dijalektike, on se ponaša pre kao *antidijalektika*, dakle, kao jedna praktično-inertna, postvorena misao koja teži da sve što se javlja u njenoj okolini podvrgne funkcionalnoj adaptaciji, učini pokornim pred vlastitim pravilima institucionalno-političke i doktrinarne subordinacije.

Sartre je znao da unutrašnja kriza koja pogađa marksizam ne može da se reši pozivanjem na Autentične izvore /Marska itd./ na kojima je, navodno, ovaj dat u svom čistom, pitkom obliku, da bi kasnije, u rukama pogrešnih nastavljača, bio samo zamućen. On nije bio spreman da prihvati tu igru ideoloških alibija, igru »prave« pravovernosti i stalnog, već skoro priglu-pog pozivanja na Klasičke; verovatno zato što je u njoj prozeo izvesno lu-

kaštvo zaustavljenog »marksističkog« uma: takve igre se uvek završavaju ponovnim padom u inerciju, u duhovno i institucionalno postvarenje, u neku vrstu »novog« dogmatizma. Ali, upravo zato je mnogim »marksistima« Sartrovo pozivanje na *stvarnost* marksizma, kao na onu izvornu referencijalnu tačku počev od koje je uopšte moguća kritika marksizma *unutar* njega samog, delovalo prilično *nestvarno*. Za Sartra, očigledno, ta *stvarnost* nisu bile institucije, partije, programi, ideje, učenja, klasični itd., već živi delatni ljudi, konkretni praktični subjekti u svetu otuđenja, radnici koji se bore za svoja prava.

Međutim, oficijelni »marksizam« je, ako izuzmemo njegova ritualna i, često, demagoška pozivanja na radničku klasu kao subjekta Revolucije, uglavnom *zaboravio* na tog stvarnog subjekta povesne dijalektike. A taj stvarni subjekt, da bi bio to što izvorno jeste, mora u sebi da vrati svoju egzistencijalnu konkretnost, tj. da se pojavi kao ljudska individua u svom slobodnom praxisu preko koga se tek, onda, smešta u svet definisanih vrednosti i, najčešće, gubi u tom svetu. »Treba shvatiti, upozorava nas Sartre, da čovek ne postoji; postoje osobe koje su potpuno definisane društvom kome pripadaju i istorijskim kretanjem koje ih nosi; ako nećemo da dijalektika ponovo postane jedan božanski zakon, jedna metafizička fatalnost, ona treba da isihodi iz *individua*, a ne iz nekakvih nadindividualnih skupina. Drugim rečima, srećemo novu protivurečnost: dijalektika je zakon totalizacije zbog koje postoje kolektivi, društva, *jedna* istorija, tj. realiteti koji se nameću individua; ali nju u isti mah treba da tvore milioni individualnih činova. Biće potrebno da se pokaže kako ona u isti mah može da bude *rezultanta*, ne budući pri tom pasivan prosek, i *sila totalizacije*, ne budući pri tom transcendentna fatalnost, i kako svakog trenutka treba da ostvaruje jedinstvo raspršenog umnožavanja i integracije« /isto, st. 125/. Polazna tačka su, dakle, konkretne ljudske individue, ljudi koji delaju, rade, ali ne kao sociološki, partijsko-programski ili ideološki preparirane spodobne, već kao osobe koje svoj individualni praxis i njegovu inteligibilnost pozajmljuju, pa i iznajmljuju izvesnom grupnom praxisu, tako da u svakom trenutku mogu sasvim legitimno da traže da im se on »vrati«. Zašto oni to mogu? Zato što je taj praxis izvorno slobodan; on je egzistencijalni projekt kroz čija ispoljavanja, objektivacije čovek otkriva i određuje, pa i gubi, sebe u situaciji. Da bi mogli da se otude, da izgube tu samosvojnost, ljudi moraju prethodno da budu slobodni!

Tu nam se, sada, već u sasvim jasnim obrisima pokazuju razmere zaborava koji svakodnevno produkuje i producira oficijelni real-politički »marksizam«. Zaboravljena je sloboda. Zaboravljena je i, štaviše, demagoški širena, propagirana u obliku zaborava, ta revolucionarna, emancipatorska mogućnost koju nam svuda oko nas, u kapitalističkim i socijalističkim zemljama, sugerise upravo poražavajuća slika materijalne i duhovne neemancipovanosti onoga što Sartre zove stvarnim marksizmom. Naravno, onda nije uopšte čudno što se ta zaboravnost oficijelnog »marksizma« vratila Sartru u obliku osude. Unoseći svoju filozofiju egzistencije u marksizam, on je tako-reći zabio prst u dogmatičko oko, u traumatski čvor jednog teškog zaborava, zaborava slobode, i upravo zato je morao biti osuđen kao »idealist« i »subjektivist«.

dok se jeza užasa spušta između zakrčljalih lopatica

željko sanader

Dolazim
kao
udar
groma
kao
krik
koji
nosi
mračnu
sahranu
u
ponoć
i
sa
bombom
u
ruci
gušim
se
u
grlima
crnih
dečaka
bez
objašnjenja
i
pojednosti

bez
sažaljenja
Držim
se
na
ivici
svoje
linije
kao
mrtvački
prst
početkom
maja
suncem
opaljen
jutarnji
porok
diže
se
u
vrelu
popodnevu
vazduh
neprotumačenih
činjenica
gomila
gomila